

PAPÍRSZELETEK

NÉMETH ISTVÁN

Még a „fönléti” éveiből ismerem, amely évek évtizedekké duzzadtak, és azt az érzést és hitet táplálták benne, hogy a rendszer, amely egy egyszerű, névtelen cipésmesterből – valójában cipészsegédből – ismert és jelentős embert gyúrt és faragott, örök életű lesz, s benne talán ő maga is. Vagy ha egyszer meg is kell majd hálnia, a neve örökké fennmarad, aranybetűkkel lesz bevésve abba a márványtáblába – ma virtuális táblának neveznék –, amely a forradalom, a világmegváltók és harcoss internacionalisták emlékét őrzi a világ végezetéig. Ez az erős hit éltette, táplálta, lelkesítette „fönléti” éveiben. A kifejezés tőle származik, s már azután mondotta ki, amidőn „fönlétisége” egy szép napon váratlanul véget ért. Persze számára az korántsem volt szép nap, váratlanul érte, mint egy hatalmas átszálló. Pedig csak annyi történt, hogy az elvtársak elejtették s hazaküldték. „Pihenjél, Kovalcsik elvtárs, élvezd az életet, mi majd folytatjuk, amit te elkezdted és annyi éven át, saját magadat se kímélve, áldozatosan és becsülettel csináltál.” Ezt a mondatot, amivel állítólag újtára bocsátották, minden alkalommal elismételte nekem, ahányszor csak szóba hozta ezt a számára, éveinek múlásával, mind fájdalmasabb ügyet. Kovalcsik Péter tényleg cipészsegédként ismerkedt meg a munkásmozgalommal, elmondása szerint fejest ugrott bele, s mint ahogy néhány évvel előbb könnyedén elsajátította a dikics forgatását, most ugyanilyen könnyedséggel, veleszületett tehetséggel vívta a párt harcait. „Nekem a véremben volt a munkásöntudat” – szokta mondogatni visszaemlékezve ifjú éveire, a „vérében lévő munkásöntu-

daton”, amelyen az utána jelentkező új nemzedék, az ifjak, a képzetesebb elvtársak, mindig jót mosolyogtak magukban, kicsit lenéző, de mégis megértő mosolygással, ami kijár egy olyan nagy múltú, öreg harcosnak, amilyen Kovalcsik Péter volt. Mert már nem az, nem maradt meg benne semmi a régi harciasságából, talán már a munkásöntudatból sem, amely épp akkor kezdett benne elhalványodni és elapadni, amikor „ismert” és „jelentős” embert gyúrtak belőle, amikor felültették arra a polcra, ahonnan a világ egy egészen más perspektívából mutatkozott meg számára, mint amilyennek azt addig látta.

Legutóbb egy ünnepségen találkoztam vele, nem tudom, meghívóval érkezett-e, vagy csak tudomására jutott az emléktábla-avatás, s úgy érezte, hogy ez az ő jelenléte nélkül nem múlhat el. Különben is szokása volt, hogy megjelenjen különböző ünnepségeken, hogy „megmutassa” magát. Itt volt tehát kifogástalan, ám kissé ódivatú öltönyében. Most is mintha skatulyából húzták volna ki. Az arca fényesre borotválva. Amikor meglátott, felcsillanó szemmel mellém szegődött. Én lehettem itt az egyetlen ismerőse. A régi elvtársai lassan mind elmaradoztak az ilyen rendezvényekről, ünnepségekről, elkallódtak, sértődötten visszahúzódtak, elfelejtődtek, elhunytak. Ő valahogy még mindig itt van a régi gárdából, ő, a volt cipészsegéd és forradalmi harcos, aki a „föntlétsége” idején „volt valaki”. S akinek ez a mivolta, ez a reá osztott szerep tetszhetett is, jóllehet soha nem csinált belőle különösebb ügyet. Ott volt a „föntlétiék” között, s ezzel tökéletesen meg volt elégedve.

Közben a tévések már nagyban dolgoztak, bekapcsolták a lámpáikat, pásztáztak a kameráikkal.

Ekkor történt valami, amit mindig az adott szituáció produkál, s amit jobb híján az élet jelenségeinek nevezünk.

Ismerősöm, akit immár barátomnak is nevezhetnék, vagy ettől a pillanattól annak fogok nevezni, esendő testvéremnek – hozzám fordult, és a fülembé súgta:

– Látja, engem a kamerák egy idő óta szándékosan elkerülnek. Többé nem vagyok nekik érdekes. Nem vetetnek, nem fényképeznek, kikerülnek. Figyelem, mintha megcéloznák az arcomat, de akkor hirtelen meggondolják magukat, megtorpannak, és gyorsan lesiklanak rólam.

Megkövülten álltam mellette. Amit mondott, egy élve eltemetett ember vallomása volt.

Nagyon megsajnáltam. Íme őt, az egykori „valakit”, az egykori „fentit” már a tévések se veszik észre. Senki se. Mintha nem is létezne többé.

Zavartan, oldalról, fél szemmel pillantottam rá. Ő emelt fővel állt, kihúzott derékkal s kemény, elszánt tekintettel meredt a Semmibe.

*

Évtizedek óta ugyanabban a városban élsz, ugyanazokat az utcákat járod, s nagyjából ugyanazokkal az arcokkal találkozol. Ha ezekre az utóbbiakra gondolsz, nem mind személyes ismerősöd, barátod: ellenkezőleg, több közöttük az olyan, akivel még csak köszönő viszonyban se vagy, soha egy szót se váltottatok, mégis „ismerősöd”. Például az a fürge lábú, hórihorgas férfi, aki mindig rohanva siet valahová, aki úgy viharzik végig a főutcán, a sugárúton, úgy vágat át a főtéren, mintha örökké el volna késve valahonnan. Vele ellentétes alak az a nyugodt öregúr, a kényelmesen szemlélődő, aki folyton a paloták homlokzatával ismerkedik, azokat kémleli, gyönyörködik vagy fitymálódik bennük, s aki mintha már száz éve folytatná ezt a csendes szemlélődést, száz éve, s mégsem látszik rajta az idő múlása, mert valahogy titokzatos, érthetetlen módon elnyúlhatetlen, mindig friss, mozdulatai fiatalosak. Csak mit keres azokon az épülethomlokzatokon, mit raktározhat el róluk magában? Vagy nem is a palotákban gyönyörködik, hanem a felettük úszó felhőkben, az ég vizében, az elérhetetlen magasságban? Hasonló ismerősöd az a nénike is, aki mindig ugyanabban az időpontban halad át a főtéren, már hiányozna, ha föl nem bukkanna töpörödött, kedves alakja, hiszen abban a déli nyüzsgésben, lőtás-futásban itt ő az egyedüli nyugodt, megnyugtató pont . . . A városi parkon áthaladva gyakran szembejön veled az a sérült arcú (vágott ajkú, vagy csak erősen nyúlzájú) asszony, akinek nem azért kerülöd a tekintetét, mert irtózol a torz látványtól, hanem azért, mert eltorzult arcának a látványa részvétet kelt benned s úgy teszel, mintha észre se vennéd, vagy úgy viselkedsz, azt mutatod, mintha ő is olyan lenne, mint a legtöbb nő, vagy épp a legszebb, akinek nem illik az arcába bámulni. Aztán minden vasárnap délelőtt a nagymise után ott találod a templom sarkánál azt a négy koros férfit – öreg városiakok; kisiparosok, kereskedők lehetek itt a főtér környékén sok-sok éven át –, akik az istentisztelet után, mielőtt elindulnának haza az ünnepi ebédhez megterített asztalukhoz, váltanak egymással néhány

szót a régi időkről, azokról az időkről, amelyeknek immár talán egyedül ők az élő tanúi. Ők is éppoly kedvesek neked, mint a többi ismeretlen ismerősöd ebben a városban, miközben eszedbe se jut, hogy valakinek te is lehetsz, jellegzetes járásoddal, különködő külsőddel ugyanilyen „ismerőse”, akiről semmi mást nem tud az a valaki, csupán azt, hogy létezel, itt vagy, sajátos járásoddal időnként felbukkansz az arc nélküli tömegben, hogy valakinek valamiféle szilárd pont legyél ott, ahol minden egybemosódik.

*

Az idő az öregedéssel eszelősen fölgyorsul, állapítja meg Illyés, amit a hetvenen túliak bizony a saját bőrükön oly fájdalmasan tapasztalnak. Tapasztalnak szinte mindennap. Gyakran hallani tőlük: most volt reggel, máris beesteledett! De nemcsak a napok, hetek, hónapok rohannak szédületes gyorsasággal, hanem az évek is. Már-már egymásba érnek a karácsonyok, a szilveszterek. Alig múlt el a nyár, már újra benne vagyunk a zimankóban. Fiatalkorunkban mintha nehézkesebben múlt volna az idő, olykor már kínos lassúsággal. Különösen gyerekkorunkban, amikor annyira szerettünk volna kinőni gyermekségünkéből. S később is, amidőn épp az idő lassúsága miatt, oly nehezen értük el vágyaink beteljesedését. Öregkorunkra az idő csakugyan eszelősen fölgyorsul, ugyanakkor gyakran hallani nyugdíjasok szájából: időmilliomos lettem. Akkor amikor az idő egyre fogy, ijesztő gyorsasággal fogy felettük. Honnan ez a szorongató tapasztalás? Talán onnan, hogy amivel harmincévesen nem sokat törődtünk, azzal ugyanis, mely szerint életünk, legalábbis földi életünk, egy körülhatárolt, véges időkeretben zajlik, most hetven-, nyolcvanévesen erőteljesen tudatosodik bennünk, mintha naponta figyelmeztetne bennünket valaki arra, hogy fogytán van már az, amivel fiatalságunkban oly pazarló módon bántunk. Tulajdonképpen ez, az idő, a *mi időnk* végének az elkerülhetetlen közelsége gyorsítja fel a napok, a hetek, a hónapok, az évek soha nem tapasztalt száguldását. Kárpótlásul a búcsúzkodás ugyancsak soha máskor nem tapasztalt keserédes ízeit kapjuk, a napnyugták soha nem látott, emelkedett színpompáját.

*

Épp a nagymiséről özönlenek ki az emberek – zömében idős asszonyok –, amikor a főtéren, a templom előtt határozott léptekkel átvág egy fiatalember, s torkaszakadtából egy nótát gajdol, amelynek a refrénje – s így, míg áttöri magát a hívők tömegén és a téren, többször is elhangzik: – „kiszopod a farkamat!”

Visszhangzik tőle a város, Újvidék főtere.

A hangoskodót senki se próbálja leinteni, még csak a szemével sem. Mintha már jó ideje beletörődve tudomásul vette volna itt mindenki, hogy a Balkán szennyes vize felhúzódott egészen idáig, s ennek gátat vetni semmivel se lehet.

De vajon csakugyan a „Balkán szennyéről” van-e szó? Az vajon melyik régió, föld- vagy világrész szennye, amely naponta a tévé képernyőjéről árad? (A szennyáradattal átitatott könyveket csak azért nem említem, mert ahhoz, egy könyv fellapozásához, bizonyos szellemi erőfeszítésre van szükség, nem úgy, mint a tévékészülék bekapcsolásához, s ezért „ártalmasságuk” is elenyésző.) Manapság a filmrendezők zöme hozzá se fog a forgatáshoz, ha remekművét nem egy vad párizsi jelenettel, vagy mosdatlan szavak áradatával nyithatja meg. Valószínűleg attól való félelmükben cselekszenek így, mert ha a film nem ágyjelenettel kezdődik, a kutya se fogja megugatni, az alkotókon marad, eladhatatlanná válik.

Ehhez a világméretű szennyáradathoz képest, vagy fogalmazzunk szelídebben: ehhez a világméretű divathoz képest micsoda egy Balkánról szaladt fiatalember üvöltése itt a Balkán peremén, pontosabban a Balkán szájában, Újvidék főtéren, vasárnap délelőtt, véletlenül épp akkor, amikor a hívők, az Úr teste ízével a szájukban, kifelé tartanak abból a Házból, ahol úgy érezték, pillanatra megszabadultak bűneiktől.

*

Egy filmes szájából hallom, csak úgy odavetve, mintegy hányavetien: „Összemixelem a szavakat, és kész!” Milyen jó neki! Ő nem egy költő, aki keresi, olykor órákon, napokon át töprengve, azt az egyetlen szót, kifejezést, amely semmi más szóval nem helyettesíthető, még annak a szónak a rokonával sem, semmi hasonlóval, mert az akkor már nem az, az a patikamérlegen mért, az a behelyettesíthetetlen. A filmes viszont nemcsak a képeket, a fölvételeket mikszeli, keveri és kotyvasztja, jogot formál arra, hogy Arany János, Kosztolányi és Krúdy szavait is össze-

mixelje, majd csak kisül belőle valami. Márai írta valahol, hogy két szerzettel nem tud szóba elegyedni: a filmmessel és a paraszttal. Hogy ki a filmes, az egyértelmű, a paraszton viszont nem biztos, hogy mindig a földműves értendő. Találkoztam már diplomás úriemberrel, aki viselkedésével inkább hasonlított egy bugris parasztra, mintsem úriemberre. És találkoztam, hál' istennek sokkal, olyan paraszttal, földművessel, aki előtt kalapot emelhetett volna – és bizonyára emelt is – nem egy diplomás úriember. Akivel még Márai is el tudott volna diskurálni s feltehetően nem az ilyen „parasztra” gondolt, amikor papírra vetette fenti mondatát. Én még, amennyire tőlem telik, ügyelek arra, hogy ne mixeljem össze a szavakat, miközben szorgalmasan jegyzem azokat a kifejezéseket, amelyek először ütik meg a fületem, mint például a *lépésanyag* (balett-táncos szájából hallottam), a *kijelző* (talán maroktelefon tartozéka), az *állattároló* (mezőgazdasági műszó, tán csak nem istállót jelent magyarul?) és így tovább. A *szemétláda* már jó ideje polgárjogot nyert, és amikor halljuk – főként a tévé képernyőjéről –, nem a szemetesládára gondolunk, hanem a maga körül mindent összemocskoló, összemixelő flekktólóra. Lejegyzem mind, hátha egyszer rálelek a megfelelőre, arra az egyetlenre, a helyettesíthetetlenre, amellyel kifejezhetem annak a félszemű kéregető kisgyereknek az árvaságát, aki egy ház tövében – állandó „munkahelyén” –, hideg, nyirkos kövön ülve várja az előtte elhaladók alamizsnáját.